

VÖRÖS ISTVÁN

SERVETUS ÉNEKE

A régi magyar költészet egyik gyöngyszemeként kell számon tartanunk *Servetus énekét*, amely siratóénekként legsikerültebb költői átültetése azoknak a kéziratban titokban terjesztett latin nyelvű elégia-változatoknak (másolatoknak), amelyek Servetus máglyahalála után Európa-szerte kézzől kézre járva elterjedtek a haladó szellemű gondolkodók közt és a szabadelvű protestáns körökben, egyházi közösségekben. Erdély-szerte is így terjedtek el, főleg unitárius, radikálisabb, Dávid Ferenc szellemét féltve ápoló írástudók, irodalomművelők és költőibb hajlamú személyek között, akik, úgy látszik, nem elégedtek meg a nemzetközinek számító s tudós latin nyelvű Servetus-elégiával, hanem igyekeztek a szélesebb körű, népi terjesztetés, ismertetés, sőt, költői hatáskeltés végett magyar nyelvre is átültetni. A rokonszenvtüntétést Servetus mártírhalála miatt érzelmi viharra akarták növelni Dózsa György unokái lelkében is:

Calvinus Jánostól Gyenevában ártatlanul megégettetett Servetus Mihálynak utolsó tisztességtétele:

Servetus éneke

Nota: Isten hozzád félelemmel (...)

I.

Uram Jézus tőlem ne fuss,
Mert én hű szolgád vagyok.
Rám tekints, neveddel téríts
Mivel kínaim nagyok.

II.

Siess, jöjj el, és ne hagyj el,
Míg erőmben elfogyok:
Nagy vétetlen és kegyetlen
Ellenség reám támadott.

III.

Szidalmazva s megkénozva
Hóhér kezébe ada.
A fájdalom s a szidalom
Szintén szívemig hatott.

IV.
Téged gyaláz, földig aláz
Az ellenségnek szája.
Tieidet, híveidet
Eők ítélik halálra.

.....
Poklot nyitja, s tágasítja
Vallásának formája....

V.
Kelj fel immár, mert szívem vár,
És jöjj el sietséggel.
Velem jól tégy és nekem légy
Az mennyből segítséggel.

VI.
Kínaimot s fájdalmimot
Szenvedgyem békességgel.
Ne engedjed s ne szenvedjed,
Hogy többé káromoljanak.

VII.
Megtérjenek és éljenek.
Engedd, hogy megvalljanak
Te szolgálád és vallóid:
Ne hagyj, megtagadjanak. Ámen.

(A budapesti Széchenyi-könyvtár kézírata, 1644. Oct. Hung. 2/cím/93-99. fólió.)

A fennmaradt kéziratos Servetus-énekek a hosszabb-rövidebb latin nyelvű elégiák eredeti szövege alapján több magyar nyelvű változatban hagyományozódtak át. A rövidebb és népi terjesztésre (szavalásra vagy éneklésre is) alkalmasabb változatok közül a legsikerültebbnek az eddig nyomtatásban meg nem jelent *Servetus éneke* tűnik, amelyet a budapesti Széchenyi-könyvtárban a *Pécsi disputa* keresése közben véletlenül fedeztem fel 1969-ben, egyéb unitárius tárgyú kézírások között az 1644. Oct. Hung. 2 cím alatt szereplő kéziratos könyv végén, aminek tartalomjegyzékéből csak Válaszúti György művét szerepeltette a könyvtárjegyzék. Pedig több független unitárius írást tartalmaz. Így a 13. lapon olvasható cím: *Unitárius Atyafiaknak, Valástételek* Nagy Károlyi Károlyi Sándor Szerelmes hűtös Társának – Métóságos Barkoczi Christina asszonynak eonagyságának Nagyságod méltatlan alázatos bujdosó Szolgája Thordai Szaniszló Sigmond. Majd következik a párhuzamos latin–magyar káté a 14. lapon: *Brevis doctrina de praeci-*

puis verae Fidei Articulis per quaestiones et responsiones secundum Symbolum Apostolicum. A 15. lapon: Rövid Tanulságok az igaz hitnek kiválóképpen való részeiről kérdések és feleletek által az Apostoli Credo szerint. Ezután más mű címe olvasható a 38–49. lapokon szereplő írásműről: *Brevis confessio Unitariorum de iis rebus quibus discrepant ab Adversariis Christiano nomine venientibus.* Még két hasonló írás következik kéziratban: 50–75. fólió: *De religione Christiana secundum unitarios* (hat részben) és a 76–90. fólión: *Annotationes quaedam de uno Deo patre ex opere Georgii Válaszuti Verbi Divini Ministri in ecclesia Petsiensi scripto contra Mattheum Schariceum ex Hungarico in Latinum translatae Partes Quintae.* A Ugyanennek a kéziratos unitárius könyvnek az utolsó lapjain maradt fenn *Servetus éneke.* (i. m. 99–100. fólió). A dallamjelölésben szereplő *Isten hozzád félelemmel (fordulok – valószínűleg) kezdetű* vallásos (egyházi) ének eredeti dallamára és szövegére még nem sikerült rátalálni nyomtatásban eddig megjelent régi egyházi énekek sorában, hacsak kéziratos formában nem lelhető (a szabályosan váltakozó 8 és 7 szótagszámú verssorok is útbaigazítók lehetnek szakértők számára).

Feltűnő, hogy az illegálisan terjedt *Servetus éneke* a vértanúságot szenvedett Servetus Mihály végső haláltusájában elhangzott utolsó fohászának, Jézushoz intézett segélykiáltásának lírai parafrázisa, költői elégiába kristályosodott alakja. Legszebb magyar protestáns siraloménékünk a gályarabénekeket megelőző időszakban, mivel a pécsi disputával (1588) való egybeköttetése nem sokkal Servetus megégettetése utáni keletkezésre utaló mozzanatot valószínűsít. A genfi államtanács tudvalevőleg 1553. október 27-én égettette meg eretnekség címen Servetus Mihályt, a katolikus inkvizíció elől menekült spanyol orvost és teológust, aki Dávid Ferencsel majdnem egy időben, 1511 született. Eredeti nevén Miguel Serveto – franciásan Michel Servet, latinosan Servetus Michael –, a tudományos világ szerint a vérkeringés úttörő vizsgálójaként ismeretes, akinek egész élete a tudományos haladás és keresztény erkölcsi igazság odaadó szolgálatában állandó üldöztetés között telt el, hogy genfi máglyahalálával a felvilágosodás és haladás szövetségét lobbantsa lángra az újkor számára, amelynek fénye késő századokra vet világot – Madách szavai szerint (*Az ember tragédiája*, VII. szín). Kiskadácsi Simén Domokos könyvtárából való 1447. számú kézirat (23. 1/64. II. 7.) tanúsága szerint Európa-szerte megénekeltek Servetus vértanúságát és hősi élettörténetét, előbb latin nyelven: *Quomodo judicatus et occisus sit Mihael Servetus ex relatione Sebastiani catellionis.* (Lásd Sz. gerliczei Jakab Gergely *Collectios könyve* 55, 56–59. lapjait.) A Servetus-énekek kolozsvári és tordai másolatáról már 1929-ben megemlékezett Szabó T. Attila közleménye (*Az Erdélyi Múzeum Vadadi Hegedüs kódexe.* Vadadi Hégedüs jegyzetkönyve [kódex]. E. M. kéziratárának 1776. sz. kézirta. Vö. *Erdélyi Irodalmi Szemle*. 1929: 304. Erdélyi Tudományos Füzetek 20. sz. 26) is. Calvinus Jánostól Gyenevában ártatlanul megégettetett Servetus Mihálynak utolsó tisztességtétele 86 vers-szakaszban, 364 sorban énekli meg.

A magyar fordítások, átültetések sikerültségére, költőiségére jellemző, hogy a nyilván magyarul nem jól tudó, unitárius vallású vagy azzal rokonszenvező más nemzetiségű írástudók – föltehetőleg szász vagy lengyel származásúak – is másolgták Servetus énekét. A Széchenyi-könyvtárban levő teljesebb és helyesebb változatnak fennmaradt olyan kolozsvári változata, amely hibás elírásaival arról tanúskodik, hogy másolója nem egészen jól tudhatott magyarul, mert különben a „neveddel téríts” helyett nem másolna így: „neveidet hints”, vagy „reám” helyett „sem”, „hóhér” helyett „mikor”, „tágasítja” helyett „sugasittya”, stb. szerint másolt a számunkra ismeretlen nemzetiségű, lelkes rokonszenvező (vö. 1408. sz. kézirat Servét Mihály 64, IV. 19 a Simén Domokos másolata) vagy tanulatlan-betűíró rajongó.

A kéziratos másolás tehát az országos rokonszeny, a Servetus Mihály személyével, példamutató életével és szellemi örökségével való lelki azonosulás bizonyossága.

Dr. SZABÓ ÁRPÁD

HALÁLBÓL ÉLET, ÁLDOZATBÓL JÖVENDŐ*

ApCsel 20,24

Hegeltől, a német filozófustól származik a jól ismert mondás meghökkenítő értelmezése, mely szerint „a történelem arra tanít minket, hogy az emberek sohasem tanultak belőle semmit.”

S ha emlékezésünk tárgyára gondolunk, hajlamosak vagyunk igazat adni a filozófusnak. Mert az eltelt négyszázötven esztendőben a lélek világában mintha semmi sem változott volna. Ma is éppen olyan értetlenül és elfogultan, sőt gyűlölködve áll a hívő ember a másság előtt, a tőle eltérő és különböző hitek előtt, mint akkor. Ma talán nem gyűlnek máglyák a keresztény világban, de máshol mindennap szedi áldozatait a gyűlöletet szító fanatizmus. S az egyedül üdvözítő hit birtokosaiként nem akarják-e a maguk aklába téríteni az emberi lelkeket a különböző fundamentalista csoportok vagy éppen egyházak?

Úgy gondolom, azért is kell mélyebbre ásnunk a történelemben, hogy emlékezésünk segíthessen helyre tenni a téves szemléleteket, s egyben megerősítsen minket abban a meggyőződésünkben, hogy az áldozatok nem voltak hiábavalóak, mert Isten útját egyengették, s az ő országa eljövételét munkálták nemcsak kortársaik, de a mi lelkünkben is.

Négyszázötven évvel ezelőtt, 1553. október 27-én Genf közelében egy magányos spanyol eretnek halt meg a máglyán. A kálvinista Genf a római inkvizíciót saját fegyverével győzte le. Szervét Mihály perének részletei széles körben ismertek, egy dolgot mégis ki kell emelnünk. Ha a protestánsok nem akarták volna, hogy ennek az embernek a vére a kezükön száradjon, könnyűszerrel átruházhatták volna a felelősséget, mivel a vienne-i katolikus egyházi hatóságok már elítélték Szervétet, és kérték a kiadatását. De Kálvin és barátai nem akartak megválni foglyuktól. Egyszer már megszabadult az inkvizíció fogságából, s talán másodsorra is sikerülne. Így a katolikusoknak azzal kellett megelégedniük, hogy elkobozták javait, és Szervétet távollétében máglyán elégették. A katolikusok és protestánsok egymással való versengése – hogy egy embert megsemmisítsenek vallásos meggyőződéséért –

* *Elhangzott 2003. november 30-án a Pestszentlőrincen tartott istentiszteleten, a Magyarországi Unitárius Egyház által rendezett Szervét-megemlékezés keretében.*